

ממצאים מהערכה ראשונית של רפורמת "אופק חדש" בחינוך היסודי

מרס 2010

הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך (ראמ"ה) מלווה בהערכה את רפורמת "אופק חדש" מאז תחילתה בשנה"ל תשס"ח, וזאת כחלק ממדיניות-על של משרד החינוך ולפיה מהלכים מערכתיים חיוניים מלווים בהערכה ובמדידה.

תהליך ההערכה עד כה הוא בעיקרו תהליך של "הערכה מעצבת" -- הערכה המסייעת לשפר את התהליכים "תוך כדי תנועה" -- שכן מדובר ברפורמה נמשכת שאליה מצטרפים מדי שנה בשנה מאות בתי ספר. בשלב זה אפשר לספק תמונת מצב ראשונית, המתייחסת ל-729 בתי ספר יסודיים (301 שהצטרפו בתשס"ח ו-428 שהצטרפו בתשס"ט) מתוך כ-1600 בתי ספר יסודיים בארץ המיועדים להצטרף לרפורמה.

לאחר כשנה וחצי של יישום, ולמרות חבלי הלידה שליוו את כניסתה, נראה כי בבתי הספר שהצטרפו לרפורמה **קיימת תמיכה רחבה מאוד בהמשך יישומה**: 99% מהמפקחים והמנהלים, 88% מהמורים ו-85% מההורים (ששמעו על הרפורמה) מדווחים כי היו רוצים בהמשך יישומה.

96% מהמפקחים, 93% מהמנהלים ו-71% מהמורים בבתי הספר שהצטרפו לרפורמה מציניים כי בעקבות "אופק חדש" חל שיפור בעבודת בית הספר. **השעות הפרטניות נתפסות כמאפיין החיובי הבולט של הרפורמה וכהיבט המרכזי היוצר שינוי בבתי הספר**, זאת באמצעות חיזוק הקשר בין המורה לתלמיד ובזכות האפשרות להתאים את ההוראה באופן דיפרנציאלי לצורכי התלמידים¹. עם זאת יצוין כי בשנתיים הראשונות ליישום הרפורמה ניתנו השעות הפרטניות יותר כ"שעות רוחב" (בזמן שיעורים אחרים) ופחות כ"שעות אורך" (שעות נוספות הניתנות בסוף יום הלימודים או בתחילתו).

היבט חשוב נוסף נוגע למעמד המורים ולתפקידם: מורים, מנהלים ומפקחים מייחסים לרפורמה **שיפור מסוים במעמד המורה**. מראיונות עומק עם מורים שהצטרפו לרפורמה עולה כי לתפיסתם, **חלה עלייה בתחושת המסוגלות המקצועית של המורה** ובאמונה ביכולתו להתמודד עם הקשיים הלימודיים והרגשיים של תלמידיו כדי לסייע להם ולקדםם. עם זאת, המורים מדווחים בראיונות אלו על **מחסור בשעות שהייה² ועל תחושת עומס**.

תחושת העומס מהעבודה בבית הספר בקרב מורים שהצטרפו לרפורמה גבוהה בהשוואה לתחושתם של הלא מצטרפים (64% מהמורים לעומת 53%, בהתאמה). הפער נובע בעיקרו מתחושת **עומס בקרב מורות המועסקות במשרת-אם**, וזאת עקב העובדה שמספר שעות שהייה שלהן מצומצם, בהתאם להסכם. נושא זה נדון בימים אלו בין משרד החינוך למשרד האוצר. כמו כן, מורים שהצטרפו לרפורמה מדווחים כי יש להם **פחות זמן להשתלמויות**, בהשוואה למורים שלא הצטרפו (58% לעומת 25%, בהתאמה).

¹ שעות פרטניות וליווי אישי של תלמידים נחשבים כאחד המאפיינים הבולטים של מערכת החינוך המצליחה של פינלנד.
² שעות בהן המורה שוהה בבית הספר, בנוסף לשעות ההוראה והן מיועדות לפעילויות כגון שיחות אישיות עם תלמידים והוריהם, הכנת חומרי לימוד לכיתה ופגישות עבודה עם אנשי מקצוע.

בחינה השוואתית ראשונית של הישגים הלימודיים ושל האקלים הבית-ספרי, כפי שהם משתקפים במיצ"ב תשס"ט, בבתי הספר שהצטרפו לרפורמה לעומת בתי ספר שעדיין לא הצטרפו, מעלה ממצאים שונים בקבוצות של בתי ספר לפי מגזר-שפה וסוג פיקוח. הניתוח ההשוואתי נעשה תוך בקרה על מאפייני בתי הספר והישגיהם קודם לכניסת הרפורמה.

חשוב לזכור כי במחקרי חינוך שעוקבים אחר רפורמות בחינוך לא נמצאים, על פי רוב, הבדלים משמעותיים בהישגי תלמידים לאחר זמן כה קצר. לפיכך, יש להביא בחשבון כי מדובר במדידה שמתבצעת כשנתיים לאחר תחילת יישום הרפורמה, ולכן יש לנהוג במשנה זהירות בכל הנוגע להסקת מסקנות על פיה ולהמשיך ולעקוב אחר ההישגים הלימודיים והאקלים הבית-ספרי לאורך שנים.

בדומה למחקרים העוקבים בשלבים אחר רפורמות בחינוך, גם במחקר זה, שבדק עד כה את שלבי ההטמעה הראשוניים של אופק חדש, לא נמצא, על פי רוב, הבדל של ממש בהישגי התלמידים בין בתי ספר שברפורמה לבין בתי ספר שאינם ברפורמה. עם זאת, בבתי ספר דוברי עברית, בפיקוח הממלכתי, נמצא כי במבחן המיצ"ב במתמטיקה (לכיתות ה') יש הבדל מובהק בהישגי התלמידים לטובת בתי ספר שהצטרפו לרפורמה. הפער בציון הממוצע של התלמידים הוא 10 נקודות בסולם המיצ"ב הרב-שנתי (0.11 סטיית תקן). לא נמצא הבדק מובהק בהישגים בשלושת תחומי הדעת האחרים (אנגלית, שפת אם, ומדעים וטכנולוגיה).

בכל חמשת מדדי האקלים (שנבדקו באמצעות דיווחי תלמידים במיצ"ב) -- התנהגות נאותה של תלמידים בכיתה, מעורבות באירועי אלימות, יחסי קרבה ואכפתיות בין מורים לתלמידים, ציפיות המורים מתלמידיהם להתקדמות בלימודים ואמונה ביכולותיהם, ותחושה כללית כלפי בית הספר -- נרשמו תוצאות חיוביות יותר בבתי ספר דוברי עברית בפיקוח הממלכתי שהצטרפו לרפורמה, בהשוואה לבתי הספר המקבילים שלא הצטרפו (שיפור של 0.12 - 0.05 סטיית תקן).

בבתי ספר דוברי עברית בפיקוח הממלכתי-דתי ובבתי ספר דוברי ערבית לא נמצאו הבדלים ברמת ההישגים בתחומי הדעת השונים ואף לא במדדי האקלים השונים בין בתי ספר שהצטרפו לרפורמה לבין בתי ספר שעדיין לא הצטרפו.

למהלכי משרד החינוך לשם הטמעת הרפורמה ראה בעמוד הבא.

מהלכי משרד החינוך:

משרד החינוך נוקט בפעולות שמטרתן להעמיק את הטמעת הרפורמה ולהגביר את האפקטיביות שלה וביניהן:

1. **הכשרת מורים:** הכנסת שינויים בתכניות להכשרת המורים ובתכניות ההתפתחות המקצועית, תוך התאמתן גם להוראה פרטנית.

2. **פיתוח מקצועי:** כל בית ספר, בשנה הראשונה לכניסתו לרפורמה, נדרש לקיים תהליך של פיתוח מקצועי בית-ספרי (30 שעות שנתיות שבהן כלל צוות בית הספר מקיים תהליך למידה בתוך כותלי בית הספר; הדבר נחשב חלק מתהליך הפיתוח המקצועי המוכר למורים לצורך קידום בדרגה). תהליך זה מסייע לצוות בית הספר לנטר ולייעל את תהליכי כניסתו של בית הספר לעבודה במתווה הרפורמה.

3. **הדרכות למנהלים, לסגני מנהלים ולמפקחים:** התמקדות בנקודות מרכזיות של תהליכי היישום וההטמעה של הרפורמה. למשל, תהליכי מיפוי תלמידים טרם שילובם בקבוצות הוראה פרטניות; ניהול פדגוגי ומעקב אחר השעות הפרטניות; בניית מערכת שעות הכוללת שיבוץ מושכל של השעות הפרטניות ועוד.

4. **העמדת כלים ממוחשבים לבתי הספר:** כלי עזר לבניית מערכת השעות, מערכת מעקב, ניהול ובקרה אחר ניצול שעות ההוראה בכלל והשעות הפרטניות בפרט.

5. **טיפול בקשיים מובנים הנגזרים מהסכם הרפורמה:** דיונים עם הגורמים המתאימים כדי לעדכן את הסכם הרפורמה בכמה נקודות שבמבחן המציאות התברר כי הן מצריכות מחשבה מחודשת. כך, למשל, שני נושאים הנמצאים עתה בדיון מול משרד האוצר הם משרת מורה-אם בבתי הספר היסודיים ומשרת מורה-גננת בחטיבות הצעירות.

6. **תשתיות פיזיות:** צמצום הפערים בין בתי הספר בכל הנוגע לתשתיות פיזיות מתאימות לקיום השעות הפרטניות, ובהן חדרים לעבודה הפרטנית.

כידוע, הנחה שר החינוך, את אנשי משרדו לוודא כי עיקר השעות הפרטניות יינתנו כשעות אורך ולא כשעות רוחב. לקראת שנת הלימודים הבאה, תשע"א, יציגו בתי הספר אשר אמורים להצטרף לרפורמה אופק חדש, מערכת שעות ותוכנית פדגוגית לצורך ביצוע השעות הפרטניות. אלה יותאמו ליעדי המשרד ולצרכי התלמידים.

המשרד מעודד מתגובות כל השותפים לעשייה החינוכית בבתי הספר שהצטרפו לרפורמה, ומהניצנים הראשונים של התקדמות בבתי ספר דוברי עברית בפיקוח הממלכתי: **שיפור במתמטיקה ושיפור בכל מדדי האקלים.** המשרד רואה אתגר בהרחבתה של ההשפעה למגזרים ולמקצועות נוספים.

משרד החינוך, באמצעות ראמ"ה ומטה היישום הרפורמה, למד ולומד באופן שוטף את הקשיים והאתגרים ומלווה את בתי הספר בתהליך שאת מלוא תוצאותיו יהיה אפשר לסכם רק בעוד מספר שנים.